

THE BODY OF THE EAST JAKO VÝZVA PRO REVIZI EVROPSKÉ TANEČNÍ HISTORIOGRAFIE

ALTHAMMER, Miriam. *Szenarien des Übergangs. Zeitgenössischer Tanz in Südosteuropa zwischen Institution und künstlerischer Praxis*. Baden-Baden: Rombach, 2024. 328 s. ISBN 978-3-98858-003-0.

Na marginalizovanou pozici východo-evropských regionů v rámci zkoumání evropské taneční a performativní historiografie ve svých příspěvcích, publikovaných od devadesátých let 20. století směrem do současnosti, opakovaně kriticky poukazovali zejména Bojana Cvejić (2006; 2022), Bojana Kunst (2003; 2019), Anna Szymajda (2014), Ana Vujanović (2014) či Adam Czirak (2019). Všechny tyto osobnosti čerpají ze specifických zkušeností svých „postsocialistických identit“, zároveň však působily či působí v západních zemích Evropy (ať již v rámci studií či profesně), a tudíž představují též určité přemostění mezi dichotomickou konstrukcí Evropy na její západní, „progresivní“, a východní část. Právě k druhé jmenované se v západocentrickém diskurzu, ať už na úrovni politické, ekonomické či právě tanečně-umělecké, váže určitý topos „opozdění“ (Kunst 2003) a od něj odvíjené narativy. Ty se výše zmiňované autorky a autoři jednak snaží dekonstruovat kritickou analýzou západocentrických postojů vůči východoevropským regionům, jednak odkazují na jejich potenciál co do zkoumání kontinentální taneční historie, a to jak v jejích asymetriích, tak i průnicích.

Autorka reflektované monografie, Miriam Althammer, vstoupila do tohoto diskurzu z diametrálně odlišné pozice. Pocházející z Bad Kötzing v Bavorském lese později studovala na univerzitách

v Mnichově, Berlíně, Salzburgu, Bernu a následně v Kolíně nad Rýnem, kde na Hochschule für Musik und Tanz získala v roce 2023 doktorát v oboru Taneční věda. V rámci svého doktorského studia se zaměřila na zevrubný průzkum kurátorského programu vídeňského Centra pro současný tanec a performance TanzQuartier v letech 2001–2009, které pod tehdejšími vedením Sigrid Gareis usilovalo o systematické začleňování tvorby „tanečníků-choreografů“ (Tänzer-Choreograf*innen) postsocialistických regionů, převážně z oblasti jihovýchodní Evropy, do západoevropského tanečního spektra. Unikátně tak zrcadlilo tehdejší obecnou tendenci tzv. rozšiřování (!) stávajícího evropského společenství o jeho východní (postsocialistické) regiony.

Pro rezidenční programy TanzQuartier Wien (dále jen: TQW) byly v duchu této „východo-západní výměny“ (Ost/West-Austausch) specifické nejen prezentace tvorby formou work-in-progress, ale i kontinuální diskuze prostřednictvím nejrůznějších debatních platforem, sympozií, workshopů a teoretických statí, které umožnily průběžně reflektovat vzájemné propojování tvůrců jihovýchodních evropských regionů se západoevropskými institucionálními strukturami a aktéry a sledovat potenciální vliv soudobých projevů současného tance a performance na vlastní tvůrčí proces rezidentů. Právě

odsud později vzešla centrální výzkumná otázka doktorského projektu Miriam Althammer, která tvoří i sjednocující leitmotiv recenzované publikace, totiž „jak si pamatujeme to, jak jsme tančili a čím jsme při tom byli ovlivněni?“

Úspěšně obhájená dizertace vyšla pod názvem *Szenarien des Übergangs. Zeitgenössischer Tanz in Südosteuropa zwischen Institution und künstlerischer Praxis* [Scénáře transformace. Současný tanec v jihovýchodní Evropě mezi institucí a uměleckou praxí] na podzim roku 2024 jako 23. titul řady Scenae německého vydavatelství Rombach, kterou editorský garantují Gabriele Brandstetter a Clemens Risi, přední osobnosti současné německojazyčné taneční a divadelní vědy. To ale zdaleka není ten hlavní důvod, proč se domnívám, že by téma této monografie a způsoby jeho uchopení měly rezonovat v daleko širším měřítku než v rámci západocentrického diskurzu, z něhož autorka a její výzkum explicitně vycházejí.

Althammer pro své téma volila dvě neustále se prostupující základní prizmata nazírání, která příznačně nazvala „pohledy zvenčí a zevnitř“ (Aussenansichten/ Inneneinsichten¹). Pohledy zvenčí reflektují vlastní institucionální praktiky spjaté převážně s kurátorským programem tzv. Süd-Ost-Erweiterung [Jihovýchodní rozšíření] vídeňského TanzQuartier tak, jak je dokládají materiály, především videozáznamy a písemné dokumenty, jež jsou v archivu TQW badatelsky dostupné a shromážděné v pěti samostatných kartonech. Pohledy zevnitř pak sledují samotné umělecké praktiky jednotlivých tvůrkyň a tvůrců, kteří byli v dílčích sezónách součástí kurátorského programu TQW, se zřetelem na vnímání vlastního těla, na zkoumání vrstev jeho paměti a historie

i na proměny tělesných uměleckých praktik v průběhu života, a to rovněž vlivem účasti na tomto translokálně orientovaném rezidenčním programu.

Na základě této imanentní oscilace perspektiv autorka následně člení svůj rozsáhlý průzkum do tří tematických okruhů-částí monografie („Konfigurace“, „Inventarizace“, „Konstelace“) a směřuje tak náš pohled (a především poznání) od vnějších rovin diskutované problematiky k těm nejvnitřnějším, přičemž specifickost zkoumání každé z nich odráží i volba rozdílných metodologických konceptů.

V první části, „Konfigurationen: Ein europäisches Tanzhaus“ [„Konfigurace: Evropský taneční dům“], Althammer zevrubněji cílí na instituci TQW a její pozici v mezinárodním kontextu současného tance první dekády nultých let. Autorka především objasňuje výlučné postavení TQW, který svou profilací na východo-západní výměnu zkušeností nejenže přímo navazoval na rakouskou politikou podporované multikulturní dědictví bývalé Habsburské monarchie, ale svým založením v roce 2001 byl jedním z prvních etablovaných evropských tanečních domů vůbec. Signifikantně tak spoluvytvářel mechanismy strukturace, organizace a mezinárodního síťování tohoto dnes již široce rozvinutého (a pro oblast současného tance naprosto zásadního) institucionálního fenoménu. Nadto se TQW programově soustředil na akcentaci tehdy hojně expandující, výrazně metareflexivní a metakritické tendence konceptuálního tance (něm. Konzepttanz). Ten se v devadesátých letech zformoval na základě předchozích vývojových dispozitivů západního tance, které kriticky tematizovaly tanečnickovo tělo a jemu přimknutý tělesný ideál či rutinní taneční praktiky a stereotypní divácká očekávání spjatá s tanečním představením. Právě přímá a opakovaná zkušenost s touto radikální formou tanečního umění přelomu milénia měla být jedním ze stěžejních kritérií, na jejichž základě tanečníci-choreografové

1 Jedním z významů slova „Einsicht“ je v němčině kromě pohledu, respektive nahlédnutí, rovněž poznatek, pochopení, což v kontextu zkoumané problematiky exaktně odpovídá nazírání těla coby specifické produkci vědění a poznání.

jihovýchodní Evropy revidovali a redefinovali své vlastní tělesné identity. Ty se v minulosti konstruovaly na půdorysu socialistickým režimem podporovaných tělesně-uměleckých praktik, vycházejících převážně z klasické taneční průpravy, lidových tanců, ale i ze zkušenosti s vojenským výcvikem (231). Z poznatků kolem institucionálního rámování TQW, jeho umělecké profilace a (sebe)definice a především prostřednictvím dochovaných archivních pramenů ke kurátorské linii „Süd-Ost-Erweiterung“ vyvstala pro Althammer další stěžejní otázka, totiž „jak jinak můžeme přistupovat k historii těla a pohybu tanečníků-choreografů z jihovýchodní Evropy, kteří v TanzQuartier Wien hostovali, než mimo tuto institucionálně archivovanou?“ (17).

Protože se jednalo o časové údobí, od kterého v případě některých rezidentů uplynulo v době probíhajícího doktorského výzkumu méně než deset let, vedlo myšlenkové vlákno přirozeně k uměleckým osobnostem samotným a k širokospektrálním transformativním rovinám jejich tělesnosti. Těm je následně věnována druhá, nejrozsáhlejší část monografie s názvem „Inventarisierungen: Metaebenen des Körperlichen“ [„Inventarizace: Metaroviny tělesnosti“], která tvoří i teoreticko-metodologickou páteř celého tanečnického projektu. Autorka zde nejvíce zúročuje své rozsáhlé interdisciplinární poznatky studovaných oborů (kromě taneční vědy též teatrologie, dějin umění, nové německé literatury a kurátorství scénických umění) a prokazuje rozsáhlou orientaci v různorodých konceptech současných humanitních věd, které se zabývají výzkumem těla a tělesných praktik ve vztahu k (jeho) identitě, kulturalitě a paměti a které tělo nazírají jako svébytnou formu specificky generovaného vědění a poznání.

Svůj výzkum staví Althammer na dosud v tanečnickém výzkumu jen okrajově využívané metodě *orální historie*. Jednotlivé tvůrce, s nimiž vedla rozhovor, zároveň nazírá jako *očitě svědky*

analyzovaných translokálních tělesných a pohybových historií. Interview přitom pojímá jako samostatnou metodologickou a epistemologickou kategorii, coby apriorní performativní akt, který díky své verbální i fyzické realizaci generuje další síť znalostí a poznání: autorkou vedené rozhovory zachycují fyzické procesy a stavy, které již proběhly, ale které se během rozhovoru zároveň performativně aktualizují a zpřítomňují. Tato myšlenková figura umožnila následně Althammer pracovat s vícesměrným tokem paměti a historie a nazírat události, které jsou ohraničeny odlišnými časovými okamžiky, v jejich heterotopnosti (80. a 90. léta 20. století coby doba ovlivňující taneční vzdělání a orientaci umělců, rezidenční programy v TQW v letech 2000–2009, roky 2015 a 2016 jakožto období realizace jednotlivých interview). Tato perspektiva napomáhá zkoumat dějiny tance ve smyslu dějin těla a pohybu, a tím odhalovat jejich nové perspektivy a dynamiku a uvažovat o nich jako o kinetických, hybridních, tekutých a neukončených palimpsestech historie těla (214). Při těchto úvahách Althammer metodologicky navazuje na koncepty spjaté s archivním obratem v oblasti společenských věd i umělecké praxe (tanec nevyjímaje). Především pak rozvíjí myšlenkovou figuru těla jako archivu (srov. Lepecki 2010; Foellmer 2018 a 2020; Franko 2018; Siegmund 2010), kterou nahrazuje pro svůj výzkum relevantnější optikou tzv. *archeologie těla* (Körperarchäologie). Jelikož při epistemologickém nazírání metody orální historie akcentuje Althammer zejména performativitu a materialitu interview, jsou pro ni vzpomínky vytvořené orální historií a s ní spjatá aktualizace určitých tanečních praktik fluidními *relikty* toho, co není v archivních materiálech k dispozici: coby různé transhistoricky zformovaných tanečních technik a fyzických praktik se tyto relikty během interview explicitně zpřítomňují a zhmotňují, a tím odhalují širokospektrální pohybový repertoár těl

dotazovaných (106–112). Myšlenková figura zohledňující archeologii těla tak umožňuje analyzovat ztělesněné vědění tvůrců z hlediska změny a proměny, přičemž se odklání od tradičně akcentovaného aspektu taneční praxe – její reprezentace prostřednictvím představení. V tomto smyslu archeologie těla neodkazuje k místu nebo jeho funkcím, ale spíše k praktikám hledání, odhalování a shromažďování ztělesněných relikvií a taneční praxi nazírá jako specifický performativní akt vědění (114, 118 a 123).

Největší metodologický přínos a inspiraci pro další zkoumání ovšem Althammer přináší ve svém konceptu nazvaném *Transkripte als Scores* [Přepisy jakožto partitury], který akcentuje potenciál ukrytý v přepisech jednotlivých rozhovorů, a sice jejich schopnost odrážet archeologii těla jako specifickou partituru. Praxe přepisů rozhovorů jako specifického tanečního média – partitury – je založena na hledání způsobu práce, který zprostředkovává fyzické dimenze, například zkušenosti a vzpomínky tanečníků, jako obrazy těla, pohybové repertoáry a z nich vyplývající kinetické identity, aby ukázal, jak se perspektivy materiálů, situací a příběhů s nimi spojených neustále mění a transformují. Znalostní síť vytvořené transkripty tak odrážejí neustálou proměnu hlediska a jeho vícesměrnou dynamiku. V neposlední řadě vytvářejí spojení mezi současností a historií tím, že zprostředkovávají taneční vědění jako výsledek rozmanitých překladatelských procesů na základě přístupu založeného na zkušenosti a tělesnosti jako materializované praxi. Ta je zkoumána zejména v provedených rozhovorech a otevírá pole „mezi-tím“ pro vlastní výběr možností těchto tělesných a pohybových historií ve vztahu k archivní, tanečně-historické a umělecké praxi (37 a 38).

Třetí část monografie, „Konstellationen: Befragung und Artikulation von performativem Wissen“ [„Konstelace: Průzkum a artikulace performativního vědění“], zkoumá prostřednictvím

případových studií konkrétní projevy transformativních praktik jakožto zvolených tvůrčích strategií při zabývání se vlastními historiemi sledovaných tanečníků-choreografů. Umělců nazývá Althammer v závěrečné analýze *hyper-historiky* (hyper-historians), kteří skrze své tělesné obrazy a popisy zprostředkovávají (své) taneční historie. Analyticky zevrubněji se následně zaměřuje na dvě strategie, které vzhledem k translokálním tělesně-pohybovým historiím a hybridním tělům jednotlivých tvůrců považuje za obzvláště symptomatické: konceptualizaci sebe sama ve své taneční tvorbě jednak prizmatem takzvané *bezkulturnosti těl* (Kulturlosigkeit der Körper), při níž umělci oscilují mezi odmítáním své tělesné identity a historicity a jejich hyperkorporalizací, jednak formou *sebeprosazení jako re-akce* (Selbstermächtigung als Re-Aktion), která je založena na re-identifikaci sebe sama a na následné konstrukci své nové identity coby translokálně formované fiktivní postavy (např. slovinský choreograf a tanečník Emil Hrvatin / Janez Janša).

Monografie se nezabývá detailní analýzou tvorby jednotlivých rezidentek a rezidentů ani zevrubnějším mapováním taneční historiografie sledovaného regionu. Přestože některé pasáže lemují leckdy sugestivní výňatky orálních historií, zůstávají anonymní a slouží jako propojující vlákno napříč všemi rovinami publikace. Rovněž mě překvapilo, jak málo je v rozhovorech diskutována zkušenost války v Jugoslávii v devadesátých letech, která – jak bych předpokládala – se musela neodmyslitelně vepsat do všech dimenzí zde zkoumané problematiky – těla, paměti i historie sebe sama.

O to více však z této „absence“ vyvstává stěžejní význam této publikace, totiž že se Miriam Althammer zvolenou optikou nazírání a inovativní metodologií s jejím potenciálem transparentnosti a univerzálnosti podařilo de facto zrušit výchozí dichotomickou polaritu Východ-Západ, jež se pro její výzkum ve výsledku

stala spíše druhotným aspektem. Jako pro mě vůbec první, nadto v západním euro-centrismu vzdělávaná taneční teoretička prokázala, že – je-li vůle – je možné se od tohoto konfrontačně-komparativního dělení kontinentu na jeho západní a východní část oprostit ve prospěch mapování translokálních, synergických a vzájemně

se podněcujících vztahů, což ostatně doktorský projekt a z něj vzešlá publikace spolehlivě dosvědčují. Jsou tak nejenom inspirativním impulsem pro zohlednění východních regionů Evropy při zkoumání kontinentální taneční historiografie, ale mohou být i výzvou pro změnu perspektivy při nazírání Evropy jako takové.

Bibliografie

- CVEJIĆ, Bojana. 2006. The Alliance is Over! 'Conceptual Dance' and 'Performative Theory' – East and West. In Marina Gržinić, Günther Heeg and Veronika Darian (eds). 2006. *Mind the Map! History is not given*. Frankfurt am Main: revolver, 2006, s. 85–90.
- CVEJIĆ, Bojana – VUJANOVIĆ, Ana. 2022. *Toward a Transindividual Self. A study in social dramaturgy*. Oslo, Brussels, Zagreb: Oslo National Academy of the Arts, SARMA, Multimedijalni institut, 2022.
- CZIRAK, Adam (Hrsg.). 2019. *Aktionskunst jenseits des Eisernen Vorhangs. Künstlerische Kritik in Zeiten politischer Repression*. Bielefeld: transcript Verlag, 2019.
- FOELLMER, Susanne. 2020. The Archival Turn in Dance/Studies. Reflections on (Corporeal) Archives and Documents. In Ann David, Michael Huxley and Sarah Whatley (eds). *Dance Fields. Staking a Claim for Dance Studie in the Twenty-First Century*. Hampshire: Dance Books Ltd, s. 249–273.
- FOELLMER, Susanne. 2018. What remains of the witness? Testimony as epistemological category: Schlepping the Trace. In Mark Franko (ed.). *The Oxford Handbook of Dance and Reenactment*. New York: Oxford University Press, 2018, s. 270–284.
- FRANKO, Mark (ed.). 2018. *The Oxford Handbook of Dance and Reenactment*. New York: Oxford University Press, 2018.
- KUNST, Bojana. 2017. Dance and Eastern Europe: Contemporary Dance in the Time of Transition. In Rebekah J. Kowal, Gerald Siegmund, and Randy Martin (eds). *The Oxford Handbook of Dance and Politics*, New York: Oxford University Press, 2017, s. 559–574.
- KUNST, Bojana. 2003. Performing the other body. *Balkanis Eurozine*, März 2003.
- LEPECKI, André. 2010. The Body as Archive: Will to Re-Enact and the Afterlives on Dances. *Dance Research Journal* 2, vol. 42, s. 28–48.
- SIEGMUND, Gerald. 2010. Archive der Erfahrung. Archive des Fremden. In Margit Bischof, Claudia Rosiny (Hrsg.). *Konzepte der Tanzkultur. Wissen und Wege der Tanzforschung*. Bielefeld: transcript Verlag, 2010, s. 171–189.
- SZYMAJDA, Joanna (ed). 2014. *European Dance since 1989. Communitas and the Other*. New York: Routledge, 2014.
- VUJANOVIĆ, Ana. 2014. Not quite – not right. Eastern/Western dance [on contemporary dance in Serbia]. In Joanna Szymajda (ed). *European Dance since 1989. Communitas and the Other*. New York, 2014, s. 55–65.

Mgr. Jitka Pavlišová, Ph.D.
Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra divadelních a filmových studií
jitka.pavlisova@upol.cz
 <https://orcid.org/0000-0001-8122-4310>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.